

Grepl, Miroslav; Karlík, Petr

Typ III. - Upozad'ování agentu

In: Grepl, Miroslav; Karlík, Petr. *Gramatické prostředky hierarchizace sémantické struktury věty*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1983, pp. 79-81

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121940>

Access Date: 27. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

8. Tento typ hierarchizace sémantické struktury vychází z takových ZVS, které obsahují v syntaktické pozici S_{nom} (podmětu) minimálně dva výrazy pro specifikaci referenčně neidentických „agentů“. V derivované struktuře je jeden z těchto „agentů“ upozadován tak, že se přesouvá do jiné syntaktické pozice. Na rozdíl od prvního typu hierarchizace (deagentizace) nedochází v tomto typu struktury se sekundární diatezí k dekonkretizaci (anonymizaci nebo generalizaci) agentního participantu, nýbrž právě jen k jeho upozadění přemístěním do hierarchicky nižší syntaktické pozice. V souvislosti s tím se přirozeně mění i morfologická forma výrazu pro daný agentní participant: ta spolu s jeho novou syntaktickou pozicí způsobuje, že se agentní role daného výrazu sémanticky poněkud modifikuje. Srov.:

Petr a Pavel se bijí. (= ZVS) → *Petr se bije s Pavlem* // *Pavel se bije s Petrem.*
(= derivované struktury)

Predikáty výchozích ZVS obsahují vždy nějaký sémantický rys reciprocity, spoluúčasti, vzájemnosti agentních participantů.

Pro derivaci typu III neexistují v češtině speciální konstrukční prostředky morfologicko-syntaktické. Jako exponenty se fakultativně uplatňují některé prostředky lexikální typu *spolu*, *navzájem* apod. a projevuje se výrazná tendence signalizovat tyto derivace slovosledným schématem, v němž výraz pro odsunutý agentní participant stojí až za predikátem derivované syntaktické struktury. Tento slovosled považujeme proto za příznakový pro struktury se sekundární diatezí našeho typu. Slovosled s bezprostředním postavením výrazu pro odsunutý „agens“ hned za výrazem v pozici podmětu je pro tuto derivaci bezpříznakový, tj. struktury s tímto slovosledným schématem nepředstavují vždy derivace našeho typu. Jejich sémantická interpretace může být, pokud to jednoznačně nevyplývá z lexikálního významu predikátu, dvojnásobná.

Srov. jednoznačnou konstrukci typu *Petr spal (spolu) s Pavlem ve stanu*, která je výsledkem derivace ZVS *Petr a Pavel spali (spolu) ve stanu*, s nejednoznačnou konstrukcí *Petr s Pavlem spali ve stanu*, která připouští dvě možné interpretace: „*Petr i Pavel spali ve stanu*“ a „*Petr a Pavel spali spolu ve stanu*“.

Taková homonymie nepřichází v úvahu v případech, kdy predikát sám svým lexikálním významem jednoznačně sémantický rys vzájemnosti implikuje, nebo naopak v případech, kdy lexikální význam predikátu implikaci takového sémantického rysu a priori vylučuje:

(351) *Petr a Marie se líbají (milují, objímají . . .)*

(351a) *Petr s Marií se líbají (milují, objímají . . .)*

(351b) *Petr se líbá (miluje, objímá . . .) s Marií.*

(352) *Petr a Pavel byli nemocní.*

(352a) *Petr s Pavlem byli nemocní.*

(352b) **Petr byl nemocný s Pavlem.*

Lze rozlišovat v podstatě tři typy upozadování agentu.

8.1 Upozadování typu (353):

(353) *Petr a Pavel se bijí. (= ZVS)*

(353a) *Petr se bije s Pavlem || Pavel se bije s Petrem.*

(353b) *Petr s Pavlem se bijí || Pavel s Petrem se bijí.*

Jde o typ, ve kterém predikáty ZVS implikují personický patientní participant referenčně identický s participanty agentními. V GVV ZVS se referenční identita agentů s patientem projevuje syntaktickou reflexivizací, tj. tím, že patientní participant, zaujímající syntaktickou pozici S_{acc} , je specifikován reflexivním zájmenem *se*. Významová struktura ZVS obsahuje tedy v tomto případě sémantický rys $+reciprocita/$.

Derivovaná struktura upozaduje jen jednoho z „agentů“, druhý zůstává v pozici S_{nom} (podmětu). Protože tak je tato pozice obsazena, nemůže se do ní přesunout „patients“, a zůstává proto i v derivované struktuře zachován v syntaktické pozici S_{acc} , a to ve formě reflexivního zájmena *se* jakožto formálního projevu referenční identity agentních a patientních participantů:

(354) *Petr a Marie se líbají (objímají, milují, nenávidí. . .).*

(354a) *Petr s Marií se líbají (objímají, milují, nenávidí. . .).*

(354b) *Petr se líbá (objímá, miluje, nenávidí. . .) s Marií.*

(355) *Petr a Pavel se baví. (homonymní)*

(355a) *Petr s Pavlem se baví. (homonymní)*

(355b) *Petr se baví s Pavlem.*

(356) *Petr a Pavel se poradili. (homonymní)*

(356a) *Petr s Pavlem se poradili. (homonymní).*

(356b) *Petr se poradil s Pavlem*

8.2 Upozadování typu (357):

(357) *Petr a Pavel spolu sedí (= ZVS)*

(357a) *Petr s Pavlem spolu sedí || Pavel s Petrem spolu sedí.*

(357b) *Petr sedí (spolu) s Pavlem || Pavel sedí (spolu) s Petrem.*

Jde o typ s predikáty neimplikujícími však personický „patients“. Obsahují sémantický rys vzájemnosti, sounáležitosti, exponovaný ve formální struktuře víceméně obligátními výrazy typu *spolu*. V derivované syntaktické struktuře se těchto výrazů užívá obligátně při nepříznačném slovosledném schématu, fakultativně při slovosledném schématu příznačném. Eventuálně může být tento výraz nahrazen specifikovanějšími výrazy *vedle, u, při. . .*

(358) *Jan a Marie spolu chodí (bydlí, žijí, jedí, hrají šachy. . .).*

(358a) *Jan s Marií spolu chodí (bydlí, žijí, jedí, hrají šachy. . .).*

- (358b) *Jan chodí (bydlí, žije, jí, hraje šachy...) (spolu) s Marií.*
 (359) *ČSSR a Polsko (spolu) hraničí (sousedí...).*
 (359a) *ČSSR s Polskem (spolu) hraničí (sousedí...).*
 (359b) *ČSSR hraničí (sousedí...) (spolu) s Polskem.*
 (360) *Jan a Petr spolu sedí.*
 (360a) *Jan s Petrem spolu sedí.*
 (360b) *Jan sedí s (spolu) Petrem || vedle Petra.*
 (361) *Konec harmonuje (shoduje se, souvisí...) se začátkem.*
 (361a) *Konec se začátkem (spolu) harmonují (shodují se, souvisí...).*
 (361b) *Konec harmonuje (shoduje se, souvisí...) (spolu) se začátkem.*

8.3 Upozadování typu (362)

- (362) *Petr a Pavel si (navzájem) dopisují. (= ZVS)*
 (362a) *Petr s Pavlem si (navzájem) dopisují || Pavel s Petrem si (navzájem) dopisují.*
 (362b) *Petr si dopisuje s Pavlem.
 Pavel si dopisuje s Petrem.*

Sémantická struktura ZVS obsahuje recipientní participant referenčně identický s participanty agentními. To se formálně projevuje syntaktickou reflexivizací v dativní formě reflexivního zájmena *si*. V derivované struktuře zůstává recipientní participant ve své původní pozici:

- (363) *Petr a Pavel si (navzájem) nadávají (vyměňují známky, pomáhají, radí...).*
 (363a) *Petr s Pavlem si (navzájem) nadávají (vyměňují známky, pomáhají, radí...).*
 (363b) *Petr si nadává (vyměňuje známky, pomáhá, radí...) s Pavlem.*